

УДК 784.1+783.6

Раїса Сахарчук
(Київ)**ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ МНОГОЛІТТЯ**

У статті розглядаються основні підходи до вивчення витоків та побутування многоліть у вітчизняній та зарубіжній науці: історичний, богословський та музикознавчий.

Ключові слова: многоліття, традиція многолітствування, церковне богослужіння, давньоруський спів.

В статье рассмотрены ключевые подходы к изучению истоков и бытования многолетий в отечественной и зарубежной науке: исторический, богословский и музыковедческий.

Ключевые слова: многолетие, традиция многолетствования, церковное богослужение, древнерусское пение.

The main approaches to the studying of the origins and existence of the polychronions in Ukrainian and foreign sciences: historical, theological and musicological ones are considered in the article.

Keywords: Polychronion, tradition of Polychronion singing, church public worship, Old Russian singing.

Традиція многолітствування – унікальне та самобутнє явище української духовної культури, яке, незважаючи на безперервний процес змін історичних передумов, не втрачає своєї актуальності. Упродовж багатьох століть побажання «многих літ» є незмінним атрибутом церковних богослужбових відправ та різноманітних за змістом і формою святкувань у селянській традиційній, а також міській (урбанізованій) культурах. Унаслідок тривалої боротьби українців за державну незалежність многоліття утвердилось як проміжний жанр між церковною та світською сферами, що символізував віру в краще майбуття України. Тому такі найвизначніші моменти в історії державотворення, як Переяславська рада (1654) та проголошення Універсалів Української Центральної Ради (1917–1918), супроводжувалися виконанням многоліття.

Від X ст. й донині цей жанр є усталеним і незмінним складником християнського церковного обряду: для завершення літургії (особливо урочистої, святкової) характерним є виголошення або спів многоліття архієреям, настоятелям та парафіянам. Грецькі за походженням варіанти многолітствування «Іс полла еті деспота» (Εἰς πολλὰ ἔτη, δέσποτα) та «Тон деспотін» (Τὸν δεσπότην καὶ ἀρχιερέα ἡμῶν Κύριε φύλαττε) ¹ формують невід'ємну частину архієрейського богослужіння, та виконуються згідно з церковним уставом: під час входу до храму й облачення архієрея, при благословенні народу хресним знаменням.

Широке розповсюдження традиції та використання вітальної формули «многих літ» має місце і в українській народній обрядовості (щедрівки, колядки, весільні пісні, думи). Оригінальні варіанти многоліть включені до репертуару сучасних провідних фольклорних колективів країни, таких як «Божичі», «Древо», «Козацька хоря», «Буття», «Крالیця». Цікавим фактом є існування однойменного гурту «Многая лета», що підкреслює широту музичного побутування та популярність досліджуваного явища.

Сьогодні на території України побутує більше сотні авторських та народних варіантів многоліть, адже цей жанр стоїть на перетині основних культурних традицій (церковної, світської та народної) і вже тривалий час залишається в колі інтересів провідних українських композиторів – від доби українського музичного класицизму (хорова творчість Д. Бортнянського, А. Веделя, Д. Березовського) до сучасної композиторської практики (Л. Дичко, В. Сильвестров, В. Степурко, Г. Гаврилець, О. Козаренко та ін.).

В українському музикознавстві багатоліття ще не було в центрі окремого наукового дослідження, тому детальне вивчення цього феномену вимагає опрацювання та осмислення різносторонньої джерельної бази, яка містить історичні, богословські та музикознавчі праці.

Коротке, базове визначення поняття «багатоліття» наводиться в авторитетних російських та українських тлумачних (С. Ожегов «Словарь русского языка», Д. Ушаков «Толковый словарь русского языка», С. Кузнецов «Большой толковый словарь русского языка») та церковно-обрядових (Л. Гуцуляк «Словник церковно-обрядової термінології», Г. Дяченко «Полный церковно-славянский словарь», Н. Пуряева «Словник церковно-обрядової термінології») словниках, де загалом інтерпретується як піснеспів, що містить побажання довгих років здорового і праведного життя, а багатолітствуювання пояснюється як процес виконання багатоліть.

Ширшу й історично підкріплену мистецтвознавчу дефініцію терміну вперше наводить М. Успенський в «Музыкальной энциклопедии» за редакцією Ю. Келдиша: «Багатоліття, багатолітствуювання – спочатку візантійський обряд привітання царських осіб. Керівник хору – димарх – виголошував хвалебні вірші, що включали в кінці побажання багатьох років життя, на що народ відповідав співом “на багаті літа”. У російській церкві М. виконується на завершення урочистих богослужінь, молебнів, вінчання. У Московській Русі М. – юбіляція, виконання якої вимагало не тільки гарного голосу, а й володіння глибоким диханням та віртуозною вокальною технікою. М. записувалися у півничих книгах, інколи в кількох варіантах. М. увійшли до світської музики – їх виконували з метою відзначити певних високих осіб на урочистих трапезах. У XVIII ст. з’явилися “вікторіальні” М. на честь полководців у випадку перемог російської зброї. З-поміж авторів – В. П. Тітов, Д. С. Бортнянський» (переклад наш) [7].

Історичні розвідки свідчать про те, що витoki традиції багатолітствуювання сягають часів Стародавнього Єгипту. На це вказує відомий російський учений-єгиптолог Ю. Перепьолкін у ґрунтовній двотомній праці «Переворот Амен-Хотпа IV» (1967–1984 рр.). Автор зазначає, що на стінах гробниці Хревеф, основоположника єгипетського монотеїзму (увів культ єдиного бога сонця – Ра) Амене-Хотпа IV (пізніше – Ехнатона, 1375–1336 рр. до н. е.) і на уламках плит царського палацу Ах-їот після сонячного кільця² з іменем фараона були викарбувані багатоліття. Також Ю. Перепьолкін наполягає на усталеності традиції: «Починаючи із вторичних плит Ах-їот (8-го року правління Ехнатона), багатоліття “кому дано жити вічно, віковічно” вже не полишає сонячні кільця, ранні та пізні, коли вони в сонячному титлі та, крім деяких випадків, також поза ним. Винятки вкрай рідкісні» [9, с. 81].

У розділі «Багатоліття» (т. I, кн. II) автор наводить кілька варіантів єгипетських багатоліть, які супроводжували титли Амен-Хотпа IV та інших фараонів-сонцепоклонників: «Кому дано жити вічно», «Кому дано жити вічно, віковічно» (іл. 1), «Кому дано жити подібно Ра» (іл. 2), «Величний по віку своєму», «Живий він вічно, віковічно, як отець його Ра повсякденно» та ін.

Іл. 1

Іл. 2

Подібні вітальні формули («Жива вона», «Жива вона вічно, віковічно» були викарбувані також після сонячних кілець дружини (Нефертіті) та дочок Ехнатона, а згодом і інших цариць, які сповідували поклоніння Сонцю (Ра) [9].

Щодо витоків та поширення багатолітствуювання на території України більшість науковців наполягає на тому, що традиція була перейнята від Візантії наприкінці X ст. Разом із прийняттям християнства на іонаціональному рівні розпочався процес по-

ширення і вкорінення ряду грецьких культурних традицій у церковній та світській сферах. Підтвердження цьому знаходимо в роботах ряду українських та російських музикознавців, таких як Д. Разумовський, П. Успенський, А. Преображенський, П. Маценко, Б. Кудрик, О. Цалай-Якименко, Ю. Ясіновський та ін. Насамперед, це стосувалося церковних традицій (і особливо співу). Д. Разумовський доречно зауважив: «Російська церква не винайшла сама богослужбовий спів, але отримала його сповна готовим відповідно до технологічної структури» [58; 11].

У Візантії традиція многолітствування бере свій початок від Константинопольського царського двору. Про це йдеться у тритомній праці відомого російського вченого кінця XIX ст. Д. Беляєва «Byzantina. Очерки, материалы и заметки по византийским древностям», що базується на дослідженні бонського видання «Церемоніарію»³ Костянтина Багрянородного (IX–XI ст.). Перша письмова згадка про многолітствування датується 410 роком, коли на честь проголошення Маркіана Лева імператором було сказано: «Бог буде берегти тебе. Почитаючи Христа, завжди перемагаєш. Многі літа Лев будеш царствувати. Християнське царство Бог хай хранить!», а військо прославляло царя такими словами: «І могутий, і перемагаючий, і священний. Щасливо, щасливо, щасливо! Многі літа, Августійший Лев, царюй!» [1, с. 56].

Дослідження Д. Беляєва також містить детальний опис святкових виходів візантійських імператорів до Собору Святої Софії, що супроводжувалися низкою обрядів та почесей. Як зауважує автор, «цар був не лише першим і вірним сином православ'я, а й покровителем, захисником і охоронцем православної церкви і, як такий, повинен був брати участь у її головних обрядах і церемоніях, хресних ходах та релігійних процесіях» [1, с. 52].

Звичайно, святкові виходи правителів приурочувалися до найбільших православних дат і мали визначений маршрут від царського двору через головні вулиці Константинополя до Собору Святої Софії. Під час входу імператора в оноподь (святкову залу, де для привітання володаря увесь царський чин вишиковувався в ієрархічному порядку) церемоніарій виголошував: «Дозвольте», на що чин відповідав: «На многі і щасливі роки нехай продовжить Бог царство Ваше». Коли ж правитель приходив у ліхну (великий зал для прийому не лише чинів, а й мешканців міста), до нього підходив доместик і подавав лівелларій – книжечку із привітаннями та славословіями. У цей час півчі співали: «Многая, многая, многая!», що підхоплювали димоти «Многая літа, на многая!». Зазвичай виголошували цілу низку вітальних многоліть для імператора і його родини, під час кожного з яких доместик благословляв правителя хрестом. На завершення процесії народ виголошував: «Довголітнім содіє Бог святе царство Твоє на многая літа!» [1].

Посилання на візантійські витоки многоліть знаходимо в дослідженні видатного богослова, доктора церковної історії М. Скабаллановича⁴ (1871–1931) у ґрунтовній праці «Толковый типикон». Ознайомлюючи читача з історією богослужбового уставу, у підрозділі «Церковний рік IV–V століття: пам'яті потрясінь, перемог і посвяти єпископа» автор наводить свідчення богослова Евсевія Кесарійського, «батька церковної історії»: «Настали радісні й урочисті дні святкувань, усе сповнилося світлом... по містах і селах чути було хори хвалебних пісень, якими християни прославляли, як були навчені, по-перше, Царя всіх Бога, потім благочестивого імператора з усіма боголюбивими його чадами». Тут же автор уточнює, що 25 грудня многолітствування виконувалося наприкінці вечірні, утрени та літургії [12, с. 226].

Говорячи про Устав Великої Константинопольської Церкви, М. Скабалланович звертається до опису «Чину» Афонсько-Андріївського рукопису (IX ст.). Так, наприклад, автор зазначає, що перед відпустом вечірньої усі разом співали «Утверди Боже царів наших (ім'я), Господи, на многая літа збережи святе царство їх», а також «Тон деспотін». Після цього славив патріарх або виголошувався відпуст від архієрея, на що клірики за звичаєм знову співали «Довготривалим содій, Боже, святе царство їх на многая літа!» і «Тон деспотін».

Про многолітствування неодноразово згадується і в другому розділі роботи М. Скабаллановича, що містить пояснення викладу церковного уставу. Зокрема, говорячи про виникнення і структуру завершального елемента служби – відпусту, автор подає коротку характеристику завершального многолітствування і вказує на його візантійські витоки [12].

До вивчення одного з аспектів проблеми звертався український богослов, дослідник історії християнської церкви в Україні, архієпископ Харківсько-Полтавської єпархії Української автокефальної православної церкви І. Ісіченко. У статті «Многоліття як завершальний елемент літургії» автор вдається до пошуку конкретної, з точки зору церковного уставу, і відповідної сучасній церковній ситуації формули завершального многолітствування. Дослідник зазначає, що функціонування кількох різних за походженням українських версій тексту службника (Літургікону) спричиняє істотну різницю формулювання многоліття навіть у межах однієї єпархії. Це провокує низку дискусій довкола порядку поминання світської та церковної влади або ж викликає появу дивних нововведень на кшталт поминання імені та сану настоятеля парафії [3].

Музикознавчу інформацію щодо витоків традиції многолітствування та характеристики самого жанру знаходимо в дослідженнях з історії церковної музики та давньоруського співу. Вперше цю проблематику почали розробляти російські вчені, починаючи з середини XIX ст. Вже у дослідженні Д. Разумовського «Церковное пение в России» (1867 р.) ми зустрічаємо перші, хоч і короткі, музикознавчі згадки про спів та особливості многоліть. Наприклад, звертаючись до опису традиції використання кратимат⁵, автор наводить історичні факти про побутування традиції многолітствування: «Коли в 1667 році 26 червня з нагоди перемоги над татарами біля Севська, по закінченню літургії і молебного співу півчі дяки співали Государю Царю “Многолетие большое с аненками”» [11, с. 110], або ж «У 1666 і 1669 роках півчі Государеві та Патріарші нерідко співали демественне многоліття велике» [11, с. 183].

Роботу Д. Разумовського в дослідженні історії та особливостей давньоруського співу продовжили наступні покоління російських музикознавців: А. Преображенський, П. Смоленський, І. Вознесенський, В. Металлов, М. Бражников, С. Скребков, М. Фіндейзен, М. Успенський, Г. Пожидаєва, Т. Владишевська, М. Парфентьев та ін. У більшості робіт многоліття згадані як один із показових зразків демественного співу та обов'язковий елемент обряду «заздравної чаші». І. Вознесенський, вивчаючи тематику побутування демественного співу, зазначає, що наприкінці XVI ст. наспів використовувався в урочистих діях та храмових богослужіннях для величань, святкових стихир, славників, многоліття – при вінчанні царів, зустрічах східних патріархів і за царським столом [2].

М. Фіндейзен у праці «Очерки по истории музыки в России» ще раз наголошує на тенденції наслідування традицій візантійського двору в Московській державі: «Відома обрядовість і помпа, існуюча у придворному житті візантійських імператорів, тією чи іншою мірою були перейняті московським двором» [14, с. 239]. Адже після шлюбу Івана III із грецькою царівною Софією Палеолог (1472 р.), яка вважалася спадкоємицею імператорського престолу, Московська держава перебрала на себе статус центру православ'я.

У дослідженні особлива увага приділена описові чину «заздравної чаші», або ж «чаші государя», що обов'язково супроводжувалося многолітствуванням. М. Фіндейзен зауважує, що спів відповідних стихир або тропарів під час трапези, роздачі меду чи пива було звичайним давнім явищем у світському та монастирському житті. Також автор наводить свідчення, що близько 1068 року преподобний Феодосій Печерський виголосив повчання про хрещення обіду і пиття тропарних чаш, тобто чаш на славу Богородиці й на честь великого князя, під час яких виконувалися відповідні тропарі та піснеспіви [14, с. 262]. Найчастіше для звершення дієства співали такі тропарі на честь Богородиці, як «Владичице, приими» або «Спаси, Господи» 1-го гласу, а на завершення – многоліття духовному ієрарху та государю відповідно до сформульовано-

го у середині XVI ст. «чину за приливом» (в основному він складався з виголошення «за здоров'я царя», співу тропаря 1-го гласу «Спаси, Господи, люді твоя» та завершального многоліття). У різні часи вокальний супровід обряду змінювався, інколи розширювався.

За словами М. Фіндейзена, найбільш оригінальний та поширений «чин за приливом» практикувався під час правління Петра I, який був великим прихильником помпезних церемоній. Він складався з 1-го гласу «Спаси, Господи», кондака 4-го гласу «Вознесися на хрест», богородичної «Предстательство страшное и непостыдное», многолітствования царя, а на завершення хор виголошував похвальну стихиру 8-го гласу, що являла собою петровський кант «Днесь возгрем труба добро гласна» [14, с. 264–265].

Не лише історичні відомості, а й музичну характеристику декількох видів многоліть подає відомий дослідник древньоруського співу М. Успенський. Звертаючись до вивчення перших форм багатоголосся в Росії, автор аналізує «Путевой обиход троестрочный» (рукопис Російської національної бібліотеки, написаний між 1690 та 1707 рр.) – збірник повного кола піснеспівів церковного побуту, де в основу багатоголосся покладено мелодії путьового розспіву, які доручалися середньому голосу. М. Успенський зазначає, що в такому стилі тут викладені навіть ті твори, що не мали наспівних мелодій і за традицією виконувалися «читанням» (як, наприклад, «Многоліття»). Також автор дає коротку характеристику одного з поданих нотних путьових зразків: «№ 108 “Многолітствования” – це піснеспів, який завершує богослужіння. В основному його співали “говорком”, тому майстер усім голосам доручав речитатив. У другій половині твору у вертикалі цих речитативів утворюються витримані дисонанси. Вони якраз і слугують засобом стилізації твору» [13, с. 155].

Щодо демественного розспіву, то автор визначає його подібно стилю сольного співу, що «не посів вагемого місця в репертуарі церковних хорів, як путьовий та строчний. Зазвичай це піснеспіви з архієрейського богослужіння, а також многолітствования царським особам» [13, с. 156].

У книзі «Образцы древнерусского певческого искусства» М. Успенський подає кілька нотних прикладів многоліть демественного розспіву, а саме: № 114 – триголосо «Іс полла еті деспота» з архієрейського богослужіння, № 115–116 – «Многолітствования» триголосо та чотириголосо. Новою рисою усіх цих творів є послідовний (а не одночасний) вступ голосів. У всіх випадках першим вступає соліст-демestвенник, а потім – інші партії. Автор зауважує, що у «Многолітствованиях» при вступі голосів використовується прийом точної імітації, а музика загалом постає розгорненою кантиленою [13]. Важливо зазначити, що усі три зразки є варіантами розспіву царського многолітствования «Благовірному царю».

Значний внесок у сучасні дослідження співочих традицій Давньої Русі належить доктору мистецтвознавства Г. Пожидаєвій. В одній зі своїх численних праць «Лексикология демественного пения» авторка здійснює детальний музикознавчий аналіз демественного розспіву, неодноразово звертаючись саме до царського многоліття як одного з найпоказовіших зразків стилю. Дослідниця зазначає, що в останній чверті XVI ст. демественне одноголосся поповнилося новими жанрами, як-от: задостойник Вознесіння, царське многоліття та «Вічна пам'ять». Усі вони об'єднані драматургічно важливою роллю в богослужінні або чинопослідовності.

У названій роботі стверджується, що «царське многоліття “Благовірному царю”» відоме, передусім, за чином заздравної чаші: воно звучало наприкінці чинопослідовності, присвяченої молінню «о здравії»» [10, с. 36]. Г. Пожидаєва розділяє думку попередників про те, що сам звичай многолітствования потрапив на Русь із Візантії, де він був частиною обряду коронування імператора. Разом з тим, дослідниця наполягає на давності традиції, адже на Русі звичай виконувати церковне славословіє за здоров'я князя поза храмом відомий ще з XI ст. У дослідженні науковця перераховано ряд урочистих чинів та обрядів, які містили виконання царського многоліття, а саме: чин новоліття (1 вересня), царські часи в день торжества православ'я і в «Надвечір'я»

Різдва Христового і Богоявлення, а також театралізовані вистави (Пещне дійство та Хо́да на осляті). Перші нотовані зразки демественного многоліття були вміщені у простому Обіході, наприкінці літургії або чину заздравної чаші. У роботі знаходимо інформацію про те, що у XVII ст. в Росії подібно до царських і архієрейських виникають многоліття архімандриту та ігумену монастиря, управителю граду, господарю дому [10].

Найстаріший нотований зразок многоліття в Росії подає російський мистецтвознавець М. Парфентьев у статті «Многолетие в честь царя Михаила Романова в демественных распевах мастеров (строгановской) школы». Він являє собою рукопис кінця XV ст., що зберігається в Російській державній бібліотеці (РГБ, Ф. 304, № 408, Л. 162) та присвячений царю Івану III (1462–1505) [10].

В Україні інтерес до дослідження історії церковної музики розпочався наприкінці XIX ст. Дослідження проблематики започаткували М. Бажанський, М. Вербицький, С. Людкевич, М. Антонович, а згодом продовжили Ф. Шешко, Б. Кудрик, П. Маценко та М. Федорів. Зараз на цій ниві працює плеяда досвідчених українських музикознавців, а саме: Ю. Ясіновський, О. Цалай-Якименко, Л. Корній, Н. Герасимова-Персидська, Н. Сиротинська, О. Шевчук та ін. Проведена ґрунтовна робота в напрямку вивчення джерельної бази та особливостей церковної монодії, канту, партесного і хорового концерту, духовних пісень. Із музикознавчої точки зору вчені вивчають більшість жанрів, які стосуються церковного богослужіння (херувимська, трисвяте та ін.), натомість многоліття поки залишалися поза увагою.

Найчастіше цей жанр згадується під час необхідності опису визначних історичних подій, світських заходів та церковних обрядів. Наприклад, Ю. Ясіновський згадує «Многоліття Тон деспотинкє архиєрє» (Τον δεσποτήν και αρχιερέα ημών Κύριε φύλαττε), що виконувалося на привітання східних церковних ієрархів під час їх частих відвідин Львова» [6, с. 22]. Важливо зазначити, що саме грецька форма многоліть включена до найдавніших українських ірмолоїв, перерахованих у каталозі дослідника:

1. Львівський Ірмологіон кінця XVI – початку XVII ст. (Львів, ЛНБ, МВ 50), многая літа з грецьким текстом Тон деспотинкє архиєрє, арк. 119.

2. Ірмолой 1657–1676., Манявський скит (Бухарест, ВСВ, Ms. Slav. 10846), многая літа з грец. текстом Тон деспотинкє архиєрє, арк. 199.

3. Ірмолой 1684 р., послушник Варнава, Манявський скит, (Бухарест, ВСВ, Ms. Slav. 10845), многая літа з грец. текстом Тон деспотинкє архиєрє, арк. 229 [15].

Про многолітствування для церковних гостей згадує і музикознавець П. Козицький у праці «Спів і музика в Київській академії»: «1591 року, коли приїхав до Львова митрополит Михайло Рогоза, то братство вітало його в церкві і своїй школі віршами (грецькою і слов'янськими мовами), що їх співали підлітки, поділені на три ліка. Напевно, то були солісти-ісполачики⁶, що виголошували “Многіі літа”» [5, с. 31].

Отже, у цій статті ми розглянули три основні підходи до вивчення многоліття у вітчизняній та зарубіжній науці: історичний, богословський та музикознавчий. На основі історичних розвідок російських учених Ю. Перепьолкіна та Д. Беляєва ми переконалися, що традиція має глибоке коріння, яке сягає часів Стародавнього Єгипту, і була однією з основних форм привітання візантійської імператорської родини.

Аналіз богословських джерел засвідчує, що многолітствування є давнім усталеним складником християнського церковного обряду, витоки якого сягають візантійської традиції. У церковній практиці цей жанр побутує у трьох основних формах, як-от: «Многая літа», «Тон деспотін» та «Іс полла еті деспота».

Більшість музикознавчих напрацювань, які стосуються вивчення феномену многоліття, розроблені російськими вченими. Та проаналізувавши цілу низку досліджень, можемо зробити висновок, що вони базуються переважно на вивченні й аналізі варіантів царського многоліття «Благовірному царю» або патріаршого «Тон деспотін» (грец.). Натомість в Україні, у зв'язку з усталеністю та широтою побутування традиції в церковній, народній та світській сферах, а також у зв'язку з її актуалізацією на

сучасному етапі, ми віднаходимо велику кількість варіантів многоліть, відмінних за текстовою і мелодичною структурами. Саме це спонукає нас до глибшого і детальнішого вивчення цього цікавого та своєрідного явища в українській музичній культурі.

¹ У перекладі з грецької – «На многії літа, владико» та «Владіку нашого й архієрея, Господи, збережи на многії літа». У сучасній грецькій традиції, однак, після відпусту многоліття не виголошується.

² Мало вигляд округлого розтягнутого ободу з перехрещеними замкненими кінцями, у який вписували царське ім'я.

³ У ньому імператор описав усі ритуали, прийняті у візантійському дворі. Збірка також містить цікавий додаток, присвячений військовій тактиці. За задумом автора, ці нотатки повинні були стати навчальним посібником для майбутніх правителів величезної держави.

⁴ Із 1924 року він був співробітником Академії наук УРСР. Репресований, помер у 1931 році на засланні в Архангельську.

⁵ Прикраса грецького церковного співу, що складалася зі складів ненена і терірік (терірем).

⁶ Три малолітні юнаки півчі (дискант, 1-й та 2-й альт), які виконували тріо піснеспівів архієрейського богослужіння.

1. *Беляев Д. Ф.* Byzantina. Очерки, материалы и заметки по византийским древностям (Богомольные выходы византийских царей в городские и пригородные храмы Константинополя) / Д. Ф. Беляев. – Санкт-Петербург : Типография И. Н. Скороходова, 1906. – Т. III. – 189 с.
2. *Вознесенский И.* О церковном пении православной Греко-Российской церкви / И. Вознесенский. – Рига : Типография Эрнста Платеса, 1890. – 229 с.
3. *Ісіченко І.* Многоліття як завершальний елемент літургії [Електронний ресурс] / І. Ісіченко. – Режим доступу : <http://www.religion.in.ua/>.
4. *Калафонія:* науковий збірник з історії церковної монодії і гімнографії. – Львів : Видавництво Українського католицького університету, 2006. – Чис. 3. – 310 с.
5. *Козицький П.* Спів і музика в Київській академії за 300 років її існування / П. Козицький. – Київ : Музична Україна, 1971. – 148 с.
6. *Львівський Ірмологіон:* давній літургійний музичний рукопис п'ятилінійної нотації кінця XVI ст. / ред. і вступ. ст. Ю. Ясиновського. – Köln ; Weimar ; Wien : Böhlau, 2008. – 509 с.
7. *Музыкальная энциклопедия :* [в 6 т.] / гл. ред. Ю. В. Келдыш. – Москва : Советская энциклопедия : Советский композитор, 1976. – Т. 3. – 1104 с.
8. *Парфентьев Н. П., Парфентьева Н. В.* Многолетие в честь царя Михаила Романова в демественных распевах мастеров (строгановской) школы / Н. П. Парфентьев, Н. В. Парфентьева // Вестник Южно-уральского государственного университета, 2013. – Т. 13. – № 2. – С. 112–115.
9. *Перепелкин Ю. Я.* Переворот Амен-Хотпа IV / Ю. Я. Перепелкин. – Москва : Наука, 1967. – 300 с.
10. *Пожидаева Г. А.* Лексикология демественного пения / Пожидаева Г. А. – Москва : Знак, 2010. – 784 с.
11. *Разумовский Д.* Церковное пение в России / Д. Разумовский. – Москва : Типография Т. Рись, 1867. – 264 с.
12. *Скабалланович М. Н.* Толковый Типикон / М. Н. Скабалланович. – Издательство Сретенского монастыря, 2004. – 678 с.
13. *Успенский Н. Д.* Образцы древнерусского певческого искусства / Н. Д. Успенский. – Санкт-Петербург : Музыка, 1968. – 264 с.
14. *Финдейзен Н. Ф.* Очерки по истории музыки в России / Н. Ф. Финдейзен. – Москва : Музыкальный сектор государственного издательства, 1928. – Т. I. – 364 с.
15. *Ясиновський Ю.* Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої 16–18 століть : каталог і кодикологічне та палеографічне дослідження / Ю. Ясиновський. – Львів : Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1996. – 623 с.

SUMMARY

Polychronion is a unique and multifaceted phenomenon of Ukrainian musical tradition that has not been investigated yet. The main theoretical and methodological approaches to the studying of the origins and existence of this phenomenon in Ukrainian and foreign sciences: historical, theological and musicological ones are considered in the article.

Historical research of Russian scientists Yu. Perepiolkin and D. Beliaev affirm that the traditions of Polychronion singing have existed even in Ancient Egypt (during the reign of Akhenaten, 1375–1336 B. C.), been the main form of the imperial family greeting in Byzantine Empire.

Starting from the X century and till nowadays Polychronion is an established part of the Christian church ceremony in Ukraine: to complete the liturgy, particularly solemn or festive one. The delivery or singing of Polychronion to the bishops, dean and parishioners is a typical feature. The studies of authoritative theologians M. Skaballanovych and I. Isichenko are considered in the article.

Musicological references to the origins and existence of polychronions may be found in the investigations of the history of church music and Old Russian singing since the mid-XIXth century, in particular in the work of competent Russian scientist D. Razumovskyi *Church Singing in Russia* (1867). His work has been continued and deepened by the next generations of Russian musicologists: I. Voznesenskyi, V. Metallov, M. Brazhnikov, S. Skrebkov, M. Findeizen, M. Uspenskyi, G. Pozhydaieva, T. Vladyshevska, M. Parfentiev etc. Their studies contain numerous references to the Polychronion, often as a typical form of Moscow tsars and patriarchs greeting, or a significant sample of demestikos chant and established part of the dining hall ceremony of *toast cup* (cup for adding). The peculiarities of genre existence are often mentioned in the works of Ukrainian scientists P. Kozytskyi, Yu. Yasinovskyi, A. Tsalay-Yakymenko, L. Korniy, N. Herasymova-Persydska, O. Shevchuk, etc.

Keywords: Polychronion, tradition of Polychronion singing, church public worship, Old Russian singing.